

від 19.09.2019 р. № 113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-20#Text> (дата звернення: 27.09.2025).

5. В Україні зареєстровано понад 180 тисяч воєнних злочинів – Офіс Генпрокурора. URL: <https://unn.ua/news/v-ukraini-zareiestrovano-ponad-180-tysyach-voiennykh-zlochyniv-ofis-henprokurora> (дата звернення: 27.09.2025).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-20>

НІКЧЕМНІСТЬ ПРАВОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ЗА УЧАСТЮ АБО НА КОРИСТЬ ПІДСАНКЦІЙНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Короєд С. О.

доктор юридичних наук, професор,

в.о. обов'язки президента,

Науково-дослідний інститут публічного права

м. Київ, Україна

Раніше ми вже приділяли увагу правовим наслідкам дії Закону України «Про санкції», зокрема питанням застосування в порядку адміністративного судочинства такої “конфіскаційної” санкції, як стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними [1]. Проте санкційна політика нашої держави не обмежується такими заходами: в умовах війни санкції можуть бути використані для захисту інтересів підприємств, зокрема як підстава нікчемності правочинів вчинених за участю або на користь підсанкційних осіб [2]. При цьому, в якості прикладу пов'язаності персональних санкцій з господарською діяльністю, наводиться рішення Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду 2020 року у справі щодо визнання недійсним договору як такого, що суперечить публічним інтересам і публічному порядку у зв'язку з тим, що він укладений в умовах санкцій [3]. Недійсність договорів за участю або на користь підсанкційних осіб впливає зі змісту постанови Кабінету Міністрів України від 3 березня 2022 р. № 187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації», пунктом 1 якою було встановлено мораторій (заборону) на виконання, у тому числі в примусовому порядку, грошових та інших зобов'язань, кредиторами

(стягувачами) за якими є російська федерація або такі особи: громадяни рф, крім тих, що проживають на території України на законних підставах; юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства рф; юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства України, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером), що має частку в статутному капіталі 10 і більше відсотків, якої є рф, громадянин рф, крім того, що проживає на території України на законних підставах, або юридична особа, створена та зареєстрована відповідно до законодавства рф; юридичні особи, утворені відповідно до законодавства іноземної держави, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером), що має частку в статутному капіталі 10 і більше відсотків, яких є рф, громадянин рф, крім того, що проживає на території України на законних підставах, або юридична особа, створена та зареєстрована відповідно до законодавства рф, – у випадку виконання зобов'язань перед ними за рахунок коштів, передбачених у державному бюджеті. При цьому, пунктом 2 встановлено, що правочини (у тому числі довіреності), укладені з порушенням мораторію, визначеного пунктом 1 цієї постанови, у тому числі якщо ними передбачається відповідне відчуження у майбутньому, є нікчемними [4]. Окрім вказаної постанови Кабінету Міністрів України, яка охоплює не лише підсанкційних осіб, ще є окремі законодавчі акти, наприклад, Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» (яким встановлено нікчемність правочинів щодо фінансових інструментів, вчинених протягом дії в Україні воєнного стану за участю, від імені та/або на користь осіб, до яких застосовано санкції відповідно до законодавства інших держав (крім держави-агресора) та/або санкції відповідно до Закону України «Про санкції», а також правочини щодо цінних паперів, емітентами яких є такі особи) та Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» (яким встановлено нікчемність правочинів, вчинених за участю, від імені та/або на користь особи, до якої застосовано спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи відповідно до Закону України «Про санкції», які передбачають обмеження щодо укладення та виконання деривативних контрактів та/або правочинів щодо фінансових інструментів).

Аналіз судових рішень Верховного Суду свідчить, що в судовій практиці більше мають місце випадки, які безпосередньо не пов'язані з нікчемністю правочинів із зазначеної вище підстави, а стосуються саме незаконності вимог зазначених осіб (у зв'язку з чим суд виключає можливість визнання і задоволення таких вимог). Причому в основному це стосується грошових вимог в процедурі банкрутства тих кредиторів, які є особами, визначеними у постанові Кабінету Міністрів України від 3 березня 2022 р. № 187, зокрема, юридичними особами, яких створеною та зареєстрованою відповідно до законодавства російської

федерації (наприклад, постанова Верховного Суду від 30 травня 2023 року у справі № 925/1248/21), а також позовних вимог про стягнення заборгованості за договором, пред'явлених такими суб'єктами (наприклад, постанови Верховного Суду від 9 серпня 2023 року у справі № 922/1589/22, від 8 листопада 2023 року у справі № 915/18/23, від 21 листопада 2023 року у справі № 910/14552/22).

Водночас мають місце судові справи, в яких безпосередньо зроблено висновок про нікчемність вчиненого правочину із вищезазначених підстав. Так, наприклад, в одній зі справ, в якій державний реєстратор оскаржував рішення Мініюсту про припинення доступу до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, Верховний Суд зазначив, що: а) застосування санкції у вигляді блокування активів поширюється на будь-яке майно (активи), що перебуває у володінні чи розпорядженні підсанкційної особи, незалежно від того, чи знаходиться майно (активи) в Україні; б) зміни кінцевого бенефіціарного власника юридичної особи, зареєстрованої в Україні чи за кордоном, з підсанкційної особи має ознаки обходу санкції, а правочин, спрямований на обхід санкцій, є нікчемним з підстави порушення публічного порядку України; в) державний реєстратор має відмовити у проведенні такої реєстрації, оскільки це порушує публічний порядок, навіть якщо факт відчуження активів засвідчений документом іноземної держави та зареєстрований там; реєстрація нового кінцевого бенефіціарного власника юридичної особи за кордоном не означає автоматичного визнання цього факту в Україні; г) хоча у статті 28 Закону № 755-IV станом на момент внесення змін до ЄДР не було прямої підстави для відмови у державній реєстрації через застосування санкцій, державний реєстратор мав керуватися підставою "суперечність документів вимогам Конституції та законів України" (пункт 5 частини першої статті 28 Закону № 755-IV), проявивши розумну обачність і перевіrivши відомості в державних реєстрах та інших офіційних ресурсах. З огляду на це Верховний Суд зробив висновок, що санкції у вигляді блокування активів, застосовані до особи, унеможливлювали зміну кінцевого бенефіціарного власника товариств, а правочини, спрямовані на обхід санкцій, є нікчемними за статтею 228 ЦК України (постанова Верховного Суду від 26 травня 2025 року у справі № 160/1038/24).

Отже, правочини, спрямовані на обхід санкцій або інших заборон, встановлених постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2022 р. № 187, є нікчемними з підстав порушення публічного порядку України.

В проаналізованих нами судових справах вимога про визнання правочину нікчемним із вищезазначених підстав не виступала самостійним способом захисту. В цьому контексті згідно із правовим висновком

Верховного Суду, визнання нікчемного правочину недійсним за вимогою його сторони не є належним способом захисту прав, оскільки не призведе до реального відновлення порушених прав позивача, адже нікчемний правочин є недійсним у силу закону. За наявності спору щодо правових наслідків недійсного правочину, одна зі сторін якого чи інша заінтересована особа вважає його нікчемним, суд перевіряє відповідні доводи та в мотивувальній частині судового рішення, застосовувши відповідні положення норм матеріального права, підтверджує чи спростовує обставину нікчемності правочину (постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 червня 2019 року у справі № 916/3156/17). Водночас стосовно нікчемних правочинів Верховний Суд також зауважив, що визнання судом правочину недійсним не вимагається у зв'язку з встановленням його нікчемності безпосередньо законом. При цьому, суд також зобов'язаний за власною ініціативою застосувати наслідки недійсності нікчемного договору, що врегульовано частиною п'ятою статті 216 ЦК України (постанови Верховного Суду від 15 березня 2018 року у справі № 616/137/16-ц, від 9 грудня 2019 року у справі № 524/5152/15-ц).

З вищенаведеного випливає, що незалежно від предмету позову в конкретній справі, суд (як цивільної, господарської, так й адміністративної юрисдикції) зобов'язаний з власної ініціативи дати оцінку нікчемності правочину, обставини вчинення та/або виконання якого входять в предмет доказування при розгляді такої справи та стосуються обходу санкцій або інших вищевказаних заборон.

Література

1. Короед С. О. Стягнення активів підсанкційних осіб як “конфіскаційна” санкція в регулюванні відносин власності. *Держава і право* : збірник наукових праць. *Юридичні і політичні науки. Публічне управління та адміністрування*. Випуск 97 / Ін-т держави і права імені В. М. Корещького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2025. С. 59–68. DOI: 10.33663/1563-3349-2025-97-59.

2. Розвиток судової практики щодо захисту бізнесу під час війни: головні акценти від фахівців. «Судово-юридична газета», 20:02, 16 вересня 2024. URL: <https://sud.ua/uk/news/sud-info/310718-razvitie-sudebnoy-praktiki-po-zaschite-biznesa-vo-vremya-voyny-glavnye-aktsenty-ot-spetsialistov>

3. Персональні санкції: практику Верховного Суду проаналізував Костянтин Пільков. Офіційний веб-сайт Верховного Суду, 08 листопада 2022, 10:00. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1343164/>

4. Короед С. О. Правова природа мораторію на виконання зобов'язань перед кредиторами – особами, пов'язаними з Російською Федерацією.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-550-4-21>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Красногор О. В.

*кандидат юридичних наук, приватний нотаріус
м. Чернігів, Україна*

Адміністративно-правові відносини є фундаментом функціонування виконавчої влади, реалізації державної політики та взаємодії держави з громадянином. Через ці відносини здійснюється адміністративне регулювання в різних сферах. Вагомість та особливе значення адміністративно-правових відносин у забезпеченні прав і свобод людини, підкреслюється тим, що вони: визначають процедури звернення до органів державної влади; регулюють надання адміністративних послуг; забезпечують механізми оскарження незаконних рішень органів влади; є правовою основою для судового захисту тощо.

Міністерство юстиції України, виконуючи покладені на нього завдання та функції, вступає в адміністративно-правові відносини у сфері охорони прав людини з іншими учасниками, які набувають таких специфічних ознак, як владний, але правозахисний характер; високий рівень юридичної відповідальності та прозорості; міжгалузеву та міжнародну інтеграцію. Ці особливості підкреслюють роль Мін'юсту не лише як адміністратора, а як гаранта реалізації конституційного принципу верховенства права та захисту прав людини в Україні.

Адміністративно-правові відносини, що виникають у діяльності Міністерства юстиції України у сфері охорони прав людини, мають низку специфічних ознак, які відрізняють їх від загальних адміністративних правовідносин у сфері публічного управління. Ці відносини є правовою формою реалізації державної політики щодо забезпечення, дотримання та захисту прав людини.

Слід зазначити, що адміністративно-правовим відносинам Мін'юста у сфері охорони прав людини притаманні такі особливості, а саме: